

Верховний
Суд

Добра совість в практиці Верховного Суду: Quo vadis?!

Василь Крат,
суддя Верховного Суду
кандидат юридичних наук, доцент
Telegram: <https://t.me/glossema>

1 грудня 2023 року

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Про добросовісність у судовій практиці розповів студентам НЮУ ім. Ярослава Мудрого суддя КЦС ВС Василь Крат. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1003544/>

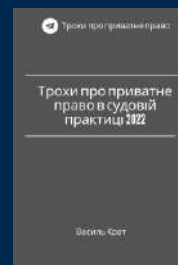
Крат В. Слід напрацьовувати алгоритми застосування доктрини заборони суперечливої поведінки. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1201318/>

Крат. В., Бабанли Р. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу // Dead Lawyers Society. URL: <https://www.deadlawyers.org/de-take-narysano/>. Опубліковано 16.01.2023.

Крат В. Добра совість має враховуватися при набутті права іпотеки. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1482189/> Опубліковано 26.09.2023.

Верховний Суд

Добра совість в практиці Верховного Суду: Quo vadis?!

1. Добросовісність

Що таке добросовісність?

Постанова КЦС ВС від 16.05.2018 р у справі № 449/1154/14

Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Охорона інтересів добросовісного іпотекодержателя

Постанова КЦС від 16.05.2018 у справі № 449/1154/14

Банк, як добросовісний іпотекодержатель, який поклався на дані реєстру прав на нерухомість, про те, що ОСОБА_9 був одноособовим власником житлового будинку, і тому уклав договір іпотеки.

В такій ситуації відмова у задоволенні позову про звернення стягнення на предмет іпотеки суперечить захисту інтересів добросовісного іпотекодержателя.

Значення добросовісності при недійсності правочину

за участі юридичної особи

Постанова ВП ВС від 27.06.2018 по справі № 668/13907/13-ц

Для визнання недійсним договору з тієї підстави, що його було укладено представником юридичної особи з перевищенням повноважень, необхідно встановити, по-перше, наявність підтверджених належними і допустимими доказами обставин, які свідчать про те, що контрагент такої юридичної особи діяв недобросовісно або нерозумно.

При цьому тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці контрагента за договором несе юридична особа. По-друге, дії сторін такого договору мають свідчити про відсутність реального наміру його укладення і виконання.

Значення добросовісності при недійсності правочину

за участі фізичної особи

Окрема думка судді КЦС ВС від 22.05.2019 у справі № 757/27188/13-ц

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. Це проявляється в тому, що учасники цивільних правовідносин, як правило, самостійно ініціюють застосування норм про недійсність договору та її правових наслідків.

Недійсність договору відображається (чи може відобразитися) на правах та інтересах інших учасників цивільних правовідносин, а тому повинні існувати певні правові підстави і наслідки недійсності, у тому числі для «дотичних» до неї учасників цивільних правовідносин. Саме тому для тих ситуацій, коли один із співвласників оспорує договір вчинений іншим співвласником, і це може відобразитися на правах та інтересах інших осіб, має враховуватися добросовісність як загальна засада цивільного законодавства.

Очевидно, що подібна невизначеність щодо врахування/неврахування добросовісності контрагента при розгляді спорів про недійсність договору, укладеного одним із співвласників не може розглядатися в контексті динамічного розвитку судової практики і забезпечити розумну передбачуваність судових рішень.

Недійсність правочину, згода подружжя і добросовісність

Постанова ВП ВС від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18

Презумпція розпорядження спільним майном одним з подружжя за згодою другого з подружжя встановлена саме на користь **добросовісного набувача прав** на **таке** майно.

Тому укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним **лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно**, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Порушення добросовісності та «інтервенція» в чужі договірні відносини

Окрема думка судді КЦС ВС від 13.06.2018 у справі № 761/22001/15-ц

У постанові Верховного Суду України від 14 вересня 2016 року у справі № 3-705гс16 вказано, що «залишаючи без змін постанову суду апеляційної інстанції, якою позов ПАТ «ВіЕс Банк» задоволено, Вищий господарський суд України погодився з висновками цього суду про те, що угода про врегулювання погашення заборгованостей від 27 липня 2012 року, укладена між сторонами у справі, відповідає встановленим законодавством вимогам, є чинною та не визнана недійсною у судовому порядку, а тому є обов'язковою для сторін і повинна добросовісно виконуватися; при цьому цивільні права сторони, що ґрунтуються на умовах цієї угоди, у разі їх порушення, підлягають захисту в тій же мірі і в той же спосіб, що і права, які передбачені актами цивільного законодавства або випливають із них. **Зазначений висновок узгоджується зі встановленим статтею 629 ЦК загальним принципом обов'язковості договору.** Натомість відповідачі при укладенні оспорюваних у справі додаткових угод до договору процентної позики, за відсутності погодження ПАТ «ВіЕс Банк» на зміну умов цього договору, незважаючи на те, що обов'язковість такого погодження передбачено пунктом 2.2 угоди про врегулювання погашення заборгованостей від 27 липня 2012 року, допустили порушення вимог статті 629 ЦК, частини першої статті 203 ЦК, що відповідно до положень частини першої статті 215 ЦК є підставою для визнання таких угод недійсними».

Порушення добросовісності та «інтервенція» в чужі договірні відносини

Окрема думка судді КЦС ВС від 13.06.2018 у справі № 761/22001/15-ц

Тобто, Верховним Судом України по суті зроблено висновок, що у разі коли один договір (який укладається однією із сторін) суперечить умовам іншого договору (де така особа була стороною договору), то для захисту прав та інтересів особи (яка не уклала наступний договір) може бути застосований такий спосіб захисту як визнання правочину недійсним. Причому при оспорюванні договору, який суперечить умовам іншого договору, повинна враховуватися добросовісність.

«Інтервенція» в чужі договірні відносини

Постанова КЦС ВС від 08.06.2022 у справі № 396/269/18

Законодавець в окремих випадках, з урахуванням того, що інші особи (не сторони договору) не можуть ігнорувати існування договору між сторонами, а також фактичне та правове становище, яке є його результатом, передбачає спеціальні правила при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини.

Наприклад, договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення (частина шоста статті 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Добросовісність і права на нерухомість

Постанова ВП ВС від 23.10.2019 по справі № 922/3537/17

Добросовісна особа, яка придбаває нерухоме майно у власність або набуває інше речове право на нього, вправі покладатися на відомості про речові права інших осіб на нерухоме майно та їх обтяження (їх наявність або відсутність), що містяться у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Тому за відсутності в цьому реєстрі відомостей про права інших осіб на нерухоме майно або їх обтяжень особа, яка добросовісно покладалася на ці відомості, тобто не знала і не мала знати про існування таких прав чи обтяжень, набуває право на таке майно вільним від незареєстрованих прав інших осіб та обтяжень.

Добросовісність і права на нерухомість

Постанова ВП ВС від 02.11.2021 у справі № 925/1351/19

При оцінці добросовісності/недобросовісності набувача майна слід враховувати, що прилюдні торги у межах здійснення виконавчого провадження мають виступати найбезпечнішим способом набуття майна, публічна процедура реалізації якого гарантує невідворотність результатів торгів та «юридичне очищення» майна, придбаного у такий спосіб.

Добросовісний набувач не може відповідати у зв'язку із порушеннями інших осіб, допущеними в рамках процедур, спеціально призначених для запобігання шахрайства при вчиненні правочинів з нерухомим майном. Конструкція, за якої добросовісний набувач втрачає такий статус всупереч приписам статті 388 ЦК України, а, відтак, втрачає майно і сам змушений шукати способи компенсації своїх втрат, є неприйнятною та покладає на добросовісного набувача індивідуальний та надмірний тягар.

Добросовісний кредитор

Окрема думка судді КЦС ВС від 08.12.2021 у справі № 127/9143/19

У національній як цивілістичній доктрині, так і судовій практиці майже аксіомою є те, що юридична особа і учасники такої юридичної особи є окремими суб'єктами, і відповідно не здійснюють виконання зобов'язання одне одного.

Хоча, очевидно, що з урахуванням як світових тенденцій, зокрема, існування та застосування, доктрини пронизування корпоративної вуалі (piercing the veil of incorporation), і для охорони інтересів добросовісного кредитора юридичної особи, можуть існувати випадки, зокрема зловживання учасником конструкцією юридичної особи, недокапіталізація юридичної особи, «виведення» активів юридичної особи на користь учасника або іншої особи на шкоду кредитором, за яких саме на учасника юридичної особи має покладатися обов'язок виконувати зобов'язання юридичної особи.

Добросовісний суб'єкт

Окрема думка судді КЦС ВС від 08.12.2021 у справі № 127/9143/19

Очевидно, що особа яка заявляє вимогу про визнання недійсним свідоцтва України на знак для товарів і послуг, **сама має діяти добросовісно**, не допускати зловживання правом, зокрема й на реєстрацію певного позначення як знаку для товарів та послуг не з метою індивідуалізації товарів та послуг, а з метою перешкодження іншому суб'єкту у використанні певного позначення.

Добросовісний суб'єкт

Постанова КЦС ВС від 17.11.2021 у справі № 757/30424/18-ц

Очевидно, що особа яка заявляє вимогу про визнання недійсним свідоцтва України на знак для товарів і послуг, **сама має діяти добросовісно**, не допускати зловживання правом, зокрема й на реєстрацію певного позначення як знаку для товарів та послуг не з метою індивідуалізації товарів та послуг, а з метою перешкоджання іншому суб'єкту у використанні певного позначення.

Колізія судових рішень і недобросовісність

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 у справі № 442/3663/20

Для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання правомірних приватно-правових конструкцій (зокрема, конструкції оспорюваного правочину) з метою створення передумов для позбавлення права власності добросовісного набувача, у випадку коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача. **Правопорядок не може допускати ситуації коли нівелюється законна сила судового рішення та створюються передумови для виникнення «колізії» судових рішень.**

Застосування приватно-правових конструкцій для позбавлення права власності у добросовісного набувача, у випадку коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача, та нівелювання законної сили судового рішення по своїй суті є **недобросовісним** і свідчить про зловживання учасниками цивільного обороту.

Видимість добросовісного набуття права

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 у справі № 442/3663/20

Для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання конструкції юридичної особи (зокрема, внесення нерухомості до статутного капіталу юридичної особи, вихід учасника із юридичної особи та отримання при виході), інших правомірних приватно-правових засобів (зокрема, поділ об'єктів нерухомості) з метою створення видимості добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову.

Застосування приватно-правових конструкцій з метою створення видимості добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову по своїй суті є недобросовісним та свідчить про зловживання учасниками цивільного обороту. До обставин, які можуть свідчити про те, що учасники створюють видимість добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову, відноситься, зокрема: момент вчинення правочину чи інших дій; суб'єкти, які вчиняють або з якими вчиняються правочини контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родичі, квазіродичі, пов'язана чи афілійована юридична особа, пов'язані чи афілійовані групи юридичних осіб).

2. Venire contra factum propriu

Venire contra factum proprium

«Зародження» засад урахування суперечливої поведінки пов'язують із формулюванням Ульпіана (D.1.7.25):

після смерті своєї дочки, яка жила як мати сімейства, еманципована ніби законним шляхом, і померла вже після того, як склала заповіт спадкоємцям, її батькові заборонено порушувати судовий спір щодо вчиненого ним, нібито він звільнив її незаконно, оскільки свідків не було (post mortem filiae suae, quae ut mater familias quasi iure emancipata vixerat et testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non iure eam nec praesentibus testibus emancipasset, pater movere controversiam prohibetur).

З часом venire contra factum proprium була вдосконалена глосаторами та постглосаторами.

Venire contra factum proprium

Доктрина заборони суперечливої поведінки має римське походження. Хоча романістами зауважується, що генезис venire contra factum proprium nemini licet пов'язаний із римським правом, але джерела дають можливість пов'язати її походження з правовою наукою пізнього Середньовіччя.

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. В ЦК України не передбачено доктрини заборони суперечливої поведінки, хоча з урахуванням того, що вона є проявом добросовісності, то допустиме її застосування на підставі загальних засад приватного права (ст. 3 ЦК України).

Venire contra factum proprium

Окрема думка суддів КЦС ВС
від 22.08.2018 по справі № 596/2472/16-ц

Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), яка базується ще на римській максимі- «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці).

Доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.[1]

Очевидно, що наймодавець (орендодавець) скористався тим, що з різних причин власноручно не підписав договору оренди земельної ділянки. Звісно, що в такому випадку оспорування договору оренди земельної ділянки наймодавцем (орендодавцем) суперечить його попередній поведінці (отримання плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним.

Venire contra factum proprium

Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2019 по справі № 390/34/17

Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі- «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). **В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності.** Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Очевидно, що дії позивача, який уклав 24 грудня 2013 року додаткову угоду до договору оренди землі від 19 листопада 2007 року № 61, а згодом пред'являє позов про визнання договору оренди землі від 19 листопада 2007 року № 61 неукладеним, суперечить його попередній поведінці (укладенню додаткової угоди та отриманню плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним. Договір оренди землі від 19 листопада 2007 року № 61 є укладеним після досягнення сторонами усіх істотних умов, а це відбулося 19 листопада 2007 року за життя орендодавця і за його підписом і підстав вважати спірний договір неукладним немає.

Venire contra factum proprium

Постанова ВП ВС від 16.06.2020 по справі № 145/2047/16-ц

7.36. Крім того, мотивуючи підставу для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, колегія суддів зазначила, що існує очевидна необхідність формування єдиної правозастосовчої практики щодо застосування пункту 6 статті 3 ЦК України та доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) у спорах про недійсність договору для забезпечення розумної передбачуваності судових рішень.

7.37. У праві України зазначена доктрина проявляється, зокрема, у кваліфікації певних поведінкових актів (так званих конклюдентних дій) особи - сторони правочину (наприклад, прийняття оплати за товар за договором купівлі-продажу) як волевиявлення, яке свідчить про вчинення правочину, зокрема про його схвалення (див. постанову Верховного Суду України від 19 серпня 2014 року у справі №3-59гс14).

7.38. Відповідно до частини другої статті 205 ЦК України правочин, для якого законом не встановлена обов'язкова письмова форма, вважається вчиненим, якщо поведінка сторін засвідчує їхню волю до настання відповідних правових наслідків. Отже, конклюдентними діями може підтверджуватися лише укладення договору в усній формі.

7.39. Між тим, статтю 18 Закону України «Про оренду землі» договір оренди набирає чинності після його державної реєстрації. Зазначена норма виключає можливість укладення спірного договору шляхом вчинення конклюдентних дій, бо такий договір не може бути зареєстрований.

7.40. Отже, враховуючи конкретні встановлені судами обставини справи, що розглядається, Велика Палата Верховного Суду не вбачає підстав для застосування доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) до правовідносин, що склалися між сторонами у цій справі.

Venire contra factum proprium

Окрема думка суддів КЦС ВС від 19.08.2020 у справі № 637/239/14-ц

Навряд чи можливо, з урахуванням того, що норми цивільного законодавства мають застосовуватися із врахуванням добросовісності, стверджуватися, що як принцип добросовісності взагалі, так і його прояв доктрина *venire contra factum proprium* можуть бути обмежені певною сферою (правочини, що підлягають вчиненню в усній формі та правочини, що не підлягають державній реєстрації чи право, за якими не підлягає державній реєстрації). Варто звернути увагу, що після окремої думки, в якій вказувалося про необхідність застосування доктрини *venire contra factum proprium* при вирішенні спорів, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 листопада 2018 року у справі № 911/205/18, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 лютого 2019 року у справі № 237/142/16-ц (провадження № 61-16460св18), у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 (провадження № 61-22315сво18) відбулося її застосування на рівні практики Верховного Суду, причому без обмежень певною сферою.

Venire contra factum proprium

Постанова КЦС ВС від 30.07.2020 у справі № 357/7734/18

Застосування доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) є засобом для недопущення недійсності оспорюваного правочину всупереч принципу добросовісності, а не підставою для визнання його недійсним.

Venire contra factum proprium

Постанова КЦС ВС від 07.10.2020 у справі № 450/2286/16-ц

Якщо особа, яка має право на оспорення документу (наприклад, свідоцтва про право на спадщину) чи юридичного факту (зокрема, правочину, договору, рішення органу юридичної особи), висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що не буде реалізовувати своє право на оспорення, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити право на оспорення суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

Venire contra factum proprium

Постанова КЦС ВС від 14.12.2022 у справі № 126/2200/20

Якщо особа, яка має суб`єктивне право (наприклад, право власності), висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що відмовляється від права власності, то така особа пов`язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

(див. також постанову КЦС ВС від 18.01.2023 у справі № 643/20455/14-ц)

Venire contra factum proprium

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 461/9578/15-ц

91. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що в постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 (провадження № 61-22315сво18) зроблено висновок про те, що добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) ґрунтується ще на римській максимі - «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Venire contra factum proprium і кондикція

Постанова КЦС ВС від 04.08.2021 в справі № 185/446/18

Апеляційний суд не врахував, що в основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Певедінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них; апеляційний суд не звернув уваги, що безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню, якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, оскільки вказана особа поводитьсь суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів.

Позивач, перераховуючи кошти відповідачу, які сторони спільно витрачали, знав, що між ними відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок), а тому поведінка позивача є суперечливою (тобто, потерпіла особа вільно і без помилки погодилася на настання невігідних для себе наслідків). За таких обставин відсутні підстави для задоволення позовних вимог стягнення коштів в розмірі 1 200 000 грн; суд апеляційної інстанції зробив правильний висновок про відмову у задоволенні позовних вимог про стягнення коштів в розмірі 1 200 000 грн, проте помилився щодо мотивів такої відмови. Тому постанову апеляційного суду в частині відмови у задоволенні позовних вимог про стягнення коштів в розмірі 1 200 000 грн належить змінити в мотивувальній частині.

(див. також постанову КЦС ВС від 11.01.2023 у справі № 548/741/21)

Venire contra factum proprium

Постанова ВП ВС від 26.10.2022 у справі № 227/3760/19-ц

6.37. Тобто суду необхідно встановити не просто факт використання спірного майна орендарем, а й те, чи сплачував орендар за таке використання орендодавцю та його правонаступникам і чи приймали вони таку оплату.

6.38. У разі якщо договір виконувався обома сторонами (зокрема, орендар користувався майном і сплачував за нього, а орендодавець приймав платежі), то кваліфікація договору як неукладеного виключається, такий договір оренди вважається укладеним та може бути оспорюваним (за відсутності законодавчих застережень про інше).

6.41. За встановленими у справі обставинами, оспорюваний договір ОСОБА_5 не підписував та, відповідно, волевиявлення щодо правочину не було, істотних умов цього договору не погоджував.

3. Позаконкурсне оспорювання (франдаторні правочини)

Конкурсне та позаконкурсне оспорювання

Постанова КЦС ВС від 05.04.2023 у справі № 523/17429/20

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів.

Недійсність фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб. Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фраздаторного правочину.

Фраудаторні правочини

Окрема думка судді КЦС від 14.02.2018 у справі № 379/1256/15-ц

Фраудаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам) в українському законодавстві регулюються тільки в певних сферах. Зокрема: у банкрутстві (стаття 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); при неплатоспроможності банків (стаття 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; у виконавчому провадженні (частина четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК) і дії учасників цивільних правовідносин **мають бути добросовісними**. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Фраудаторні правочини

Окрема думка судді КЦС від 14.02.2018 у справі № 379/1256/15-ц

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили.

Боржник (дарувальник), проти якого розпочате судове провадження про стягнення боргу, та його діти (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора. Оскільки укладають договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника.

Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Як наслідок не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК).

Договір дарування як фраздаторний

Постанова КЦС від 24.07.2019 в справі № 405/1820/17

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку).

Боржник (дарувальник), який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своєї матері після пред'явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки уклав договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Договір купівлі-продажу як фраздаторний

Постанова КЦС від 07.10.2020 в справі № 755/17944/18

Договором, що вчиняється на шкору кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкору кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника

Аналогічно в п. 10.38 постанови ВП ВС від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20

Договір купівлі-продажу як фраздаторний

Постанова КЦС від 19.05.2021 у справі № 693/624/19

очевидно, що учасники цивільних відносин (сторони оспорюваних договорів купівлі-продажу) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (оспорювані договори купівлі-продажу) використовувався учасниками для недопущення звернення стягнення на майно боржника; встановлені судами обставини, дозволяють зробити висновок, що оспорювані договори купівлі продажу є фраздаторними, тобто вчиненими на шкоду кредитору; до обставин, які дозволяють кваліфікувати оспорювані договори як фраздаторні відноситься: момент вчинення договорів (30 квітня 2016 року та 11 травня 2016 року, тобто після відкриття провадження, відмови в забезпеченні позову і до першого судового засідання в справі № 439/506/16-ц); контрагент з яким боржник вчинив оспорювані договори (ТОВ «Автобастіон» вчинило оспорювані договори купівлі-продажу з ОСОБА_2 , який був учасником ТОВ «Автобастіон» на момент їх вчинення); ціна в оспорюваних договорах купівлі-продажу (транспортний засіб марки DAF, модель FA 95.430, 2005 року випуску, тип ТЗ сідловий тягач - Е, чорного кольору, шасі № НОМЕР_5 , за ціною, яка складає 15 000 грн; транспортний засіб марки DAF, модель FA 95.430, 2005 року випуску, тип ТЗ сідловий тягач - Е, червоного кольору, шасі № НОМЕР_6 , за ціною, яка складає 100 грн; транспортний засіб марки SCHMITZ, модель SKI 24, 1999 року випуску, тип ТЗ причіп фургон ізотерм-Е, сірого кольору, шасі № НОМЕР_8 , за ціною, яка складає 100 грн);

Можливість визнавати недійсним правочин, який вже рішенням суду визнано дійсним

Постанова КЦС від 18.11.2020 в справі № 569/6427/16-ц

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору. І, відповідно, не виключається визнання договору недійсним, який був визнаний дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення, як такого, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний договір).

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, визнання договору дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Односторонній правочин як фраздаторний

Постанова КЦС від 24.02.2021 у справі № 757/33392/16

Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин.

Застосування конструкції «фраздаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

Чи допустима кваліфікація відмови від позову як фраздаторного правочину?!

Постанова КЦС від 04.10.2023 в справі № 2-469/1997

За своєю сутністю відмова від позову є одностороннім правочиним.

Правочиним, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним правочиним), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції «фраздаторності» при односторонньому правочині має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

Апеляційний суд, визнаючи нечинним рішення суду першої інстанції, ухвалене в 1997 році, та закриваючи провадження у справі у зв'язку із відмовою правонаступника позивачки ОСОБА_2 - ОСОБА_1 від позову, не врахував, що скасування судового рішення через значний проміжок часу (25 років) й після смерті позивачки у спорі, дестабілізує приватні відносини та порушує публічний порядок.

Колегія суддів Верховного Суду вважає, що прийняття заяви правонаступника позивачки ОСОБА_2 - ОСОБА_1 про відмову від позову, який прийняв спадщину після смерті ОСОБА_2, з врахуванням того, що рішення суду було чинним протягом 25 років, власники вільно розпоряджалися власністю, яка була набута на підставі рішення суду, протягом зазначеного часу, а заява про відмову від позову подана після прийняття рішення Дергачівським районним судом Харківської області від 15 червня 2020 року (справа № 619/3466/19) про стягнення з нього на користь ОСОБА_5 грошових коштів свідчить, що такі дії учасниками цивільного обороту використовуються для уникнення звернення стягнення на майно в рахунок погашення боргу.

Чи допустима кваліфікація шлюбного договору як фродаторного правочину

Постанова КЦС ВС від 06.08.2023 в справі № 755/3563/21

!!Договором, що вчиняється на шкоду кредитору (фродаторним договором), може бути й шлюбний договір. Застосування конструкції «фродаторності» при вчиненні шлюбного договору має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати такий договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення шлюбного договору; те, що внаслідок вчинення шлюбного договору відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника (наприклад, подружжя про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України).

Подружжя, яке домовляється в шлюбному договорі про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України, після настання строку повернення позики чи пред'явлення позову про стягнення боргу, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки оспорюваний договір направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника.

Хто може оспорювати фродаторний правочин

Постанова ВП ВС від 08.06.2022 в справі № 2-591/11

58. В аспекті гарантування на конституційному рівні права кожного на судовий захист та забезпечення державою виконання судового рішення відсутність у виконавця окремо визначеного повноваження звертатися до суду із позовною заявою про оспорення фродаторного правочину, вчиненого боржником на шкоду кредитору, не повинна перешкоджати реалізації права цього кредитора на виконання судового рішення.

59. Покладення тягара щодо повернення майна боржника (спонукання до оспорення фродаторного правочину, тобто ініціювання наступних судових процесів) на кредитора, який уже виграв попередній судовий процес щодо стягнення суми боргу і правомірно очікує від Держави вчинення усіх можливих дій на забезпечення виконання судового рішення компетентними органами, нівелює сутність конституційного права кредитора на судовий захист та суперечить положенням статей 3, 8, частин першої, другої статті 55, частин першої, другої статті 129-1 Конституції України.

!!60. Обов'язок ініціювання будь-якого наступного судового процесу з метою виконання попереднього судового рішення Законом України «Про виконавче провадження» покладено на компетентні органи, уповноважені Державою на забезпечення виконання судових рішень, а не на кредитора, який правомірно очікує від Держави належного виконання остаточного судового рішення про стягнення боргу.

61. Повноваження виконавця на звернення з позовною заявою про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, в порядку позовного провадження є повноваженням звертатися до суду в інтересах інших осіб (частина друга статті 4, частина четверта статті 42 ЦПК України), **в тому числі за позовом про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фродаторного правочину).**

Верховний
Суд

Дякую за увагу!